

ZESZYTY BRE Bank-CASE

W a r s z a w a 2 0 0 0

PERSPEKTYWY GOSPODARKI ROSYJSKIEJ PO KRYZYSIE I WYBORACH

BRE BANK SA

**Centrum Analiz
Społeczno-Ekonomicznych**

Publikacja jest kontynuacją serii wydawniczej Zeszyty PBR-CASE

Fundacja Naukowa CASE – Centrum Analiz Społeczno-Ekonomicznych
00 - 944 Warszawa, ul. Sienkiewicza 12

BRE Bank SA
00 - 950 Warszawa, ul. Senatorska 18

Copyright by: Fundacja Naukowa CASE i BRE Bank SA

Redakcja Zeszytów

Redakcja merytoryczna
Ewa Balcerowicz
Sekretarz Zeszytów
Krystyna Olechowska

Autorzy
Michał Dymitriew
Siergiej Aleksaszenko

Opracowanie graficzne: Agnieszka Bury
DTP: SK Studio

ISSN 1233-121X

Wydawca:
Fundacja Naukowa CASE, 00 - 944 Warszawa, ul. Sienkiewicza 12
Nakładca:
BRE Bank SA, 00 - 950 Warszawa, ul. Senatorska 18

Oddano do druku w maju 2000 r. Nakład 600 egz.

SPIS TREŚCI

Lista uczestników seminarium	4
Od Redakcji – WPROWADZENIE	5
Michaił Dymitriew – GOSPODARKA ROSJI NA ROZDROŻU: WNIOSKI Z KRYZYSU ORAZ PERSPEKTYWY TRWAŁEGO ZRÓWNOWAŻONEGO WZROSTU	7
1. „Cud gospodarczy” w 1999 r.	7
2. Zasadnicze koszty „cudu gospodarczego”	10
3. Poza „cudem gospodarczym”	17
Siergiej Aleksaszenko – ROSJI BRAKUJE POTENCJAŁU WEWNĘTRZNEGO WEWNĘTRZNEJ PRĘDKOŚCI	21
1. Determinanty gospodarki	21
2. Gospodarka rosyjska w 2000 r.	22
Krystyna Olechowska – PERSPEKTYWY GOSPODARKI ROSYJSKIEJ PO KRYZYSIE I WYBORACH – DYSKUSJA	25

LISTA UCZESTNIKÓW SEMINARIUM

Jolanta Adamiec	Przedstawicielstwo Komisji Europejskiej w Polsce	Paweł Michalik	PTE Skarbiec-Emerytura
Bogumił Bińczak	K&K Consultants	Aleksander Milota	Ministerstwo Gospodarki
Tadeusz Baczek	INE PAN	Janisław Muszyński	BBC Wrocław
Ewa Balcerowicz	Fundacja CASE	Krystyna Olechowska	Fundacja CASE
Anna Banasik	KUKE SA	Joanna Olesińska	Bank Handlowy w Warszawie
Tadeusz Barzdo	Prawo i Gospodarka	Aleksander Oleś	Bank Pekao SA
Anna Bigolas-Siwicka	BRE Bank SA	Karol Olkucki	Budimex
Barbara Błaszczak	Fundacja CASE	Marek Opiłowski	Rządowe Centrum Studiów Strategicznych
Krystyna Bobińska	Towarzystwo Ekonomistów Polskich	Monika Ostrowska	PZU Życie SA
Maria Bobińska	Gazeta Prawna	Katarzyna Piętka	Fundacja CASE
Elżbieta Bodio	Ministerstwo Gospodarki	Małgorzata Przebindowska	ABN Amro
Piotr Bujak	Fundacja CASE	Andrzej Pyszkowski	Polska Agencja Rozwoju Regionalnego
Andrzej Bury	CeDeWu	Ewa Sadowska-Cieślak	Narodowy Bank Polski
Andrzej Chmielewski	Nowe Życie Gospodarcze	Katarzyna Sapiejewska	Animex
Barbara Durka	Instytut Koniunktur i Cen	Izabela Sewerynik	Kredyt Banki SA
Małgorzata Dusza	Bank Ochrony Środowiska SA	Andrzej Sławiński	Narodowy Bank Polski
Mirosław Dusza	Narodowy Bank Polski	Romeo Stanciu	Ambasada Rumunii
Michał Dwurzyński	Kredyt Bank SA	Dariusz Stasik	Gazeta Wyborcza
Bożena Dymkowska	PAP Redakcja Ekonomiczna	Stanisław Sudak	Rządowe Centrum Studiów Strategicznych
Krzysztof Dzierżawski	Centrum im. Adama Smitha	Tadeusz Szkamruk	Rynki Zagraniczne
Janusz Jankowiak	WestLB Polska SA	Piotr Szpunar	Narodowy Bank Polski
Małgorzata Jakubiak	Fundacja CASE	Kazimierz Ślubowski	Konwent BCC
Leszek Kąsek	Ministerstwo Finansów	Andrzej Śniecikowski	IBD Zmiany SA
Włodzimierz Kiciński	BGŻ SA	Marcin Świąć	Animex
Michał Kobosko	Puls Biznesu	Piotr Tefelski	PBK SA
Norbert Korczyński	Uniwersytet Łódzki	Stanisław Wellisz	
Jerzy Kropiwnicki	Rządowe Centrum Studiów Strategicznych	Adam Wiśniewski	Uniwersytet Łódzki
Arkadiusz Krześniak	WBK SA	Grażyna Wojciechowicz	Fundacja CASE
Jerzy Kwieciński	Przedstawicielstwo Komisji Europejskiej w Polsce	Jarosław Wolfram	Bank Handlowy w Warszawie
Krzysztof Lis	Fundacja Centrum Prywatyzacji	Dominika Wyrzykowska	KPWiG
Mirosław Maszybrocki	DAEWOO TU SA	Anna Zajączkowska	Narodowy Bank Polski
		Jadwiga Zaręba	BPH SA
		Anna Ząbkowicz	INE PAN

WPROWADZENIE

Od Redakcji

Po sierpniowym kryzysie finansowym zarówno wśród rosyjskich, jak i zagranicznych analityków przeważał pogląd, że Rosja pogrąży się w głębokiej recesji między -3% a -9%, przy inflacji zdecydowanie przekraczającej 50%, a nawet, jak twierdzili niektórzy, 100%. Prawie żaden z obserwatorów życia gospodarczego nie przewidział cudownego wyjścia Rosji z załamania finansowego. Większość więc prognoz na 1999 r., opracowanych po kryzysie sierpniowym, okazała się z gruntu chybiona. W rzeczywistości w 1999 r. miał miejsce wzrost PKB o 3,2%, a produkcji przemysłowej o 8,1%, podczas gdy indeks cen detalicznych CPI (grudzień 1998 do grudnia 1999) osiągnął tylko 36,5%. Co więcej, nie do cienia także zdolności rządu premiera Primakowa do prowadzenia rygorystycznej polityki finansowej i walutowej. Wbrew oczekiwaniom, podaź waluty pozostawała pod ścisłą kontrolą. Między grudniem 1998 r. a grudniem 1999 r. wzrost zasobów pieniężnych wyniósł tylko 54%, podczas gdy wielu analityków przewidywało wzrost znacznie ponad 100%. Budżet federalny na 1999 r. okazał się najbardziej rygorystyczny ze wszystkich przyjętych dotychczas, z najniższym deficytem i nawet (po raz pierwszy w historii nowej Rosji) nadwyżką pierwotną. Faktyczny deficyt budżetu federalnego w wysokości 1,7% PKB był rekordowo niski w całym okresie transformacji. Po raz pierwszy w historii transformacji gospodarki Rosji uzyskano nadwyżkę pierwotną, na znaczącym poziomie 2% PKB. Próbą oceny perspektyw gospodarki rosyjskiej po kryzysie było 47 seminarium, zorganizowane wspólnie przez Fundację Naukową CASE oraz BRE Bank SA w ramach regularnego cyklu spotkań panelowych, które odbyło się w Warszawie 6 kwietnia 2000 r. Do dyskusji zaproszono dwóch panelistów, wyróżniających się ekonomistów rosyjskich, Siergieja Aleksaszenkę i Michaiła Dymitriewa, którzy omówili zarówno sytuację makroekonomiczną w Rosji, jak i sytuację w sektorze realnym oraz reformę strukturalną i instytucjonalną.

Siergiej Aleksaszenko w latach 1993 – 1994 był wiceministrem finansów, później dyrektorem instytutu o charakterze eksperckim, w 1996 został mianowany pierwszym zastępcą prezesa Centralnego Banku Rosji, którą to funkcję pełnił do drugiej połowy 1998 roku. Następnie zorganizował Centrum Rozwoju, prywatną organizację badawczą skoncentrowaną na makroekonomicznej analizie gospodarki rosyjskiej i rynku finansowym. W zaprezentowanym podczas seminarium referacie, z pozycji badacza i analityka gospodarki, omówił makroekonomiczną perspektywę i sytuację rosyjskiej gospodarki.

Michaił Dymitriew jest byłym członkiem parlamentu rosyjskiego (w latach 1990 – 1993), później został badaczem w Instytucie Analizy Gospodarczej i w Carnegie Moscow Center, gdzie obecnie pracuje. W latach 1997 – 1998 był wiceministrem pracy odpowiedzialnym za reformę systemu emerytalnego, przygotowanie koncepcji reformy tego systemu w Rosji. Wygłoszony przez M. Dymitriewa referat dotyczył instytucjonalnych i strukturalnych problemów gospodarki rosyjskiej.

Prezentowane w tym numerze Zeszytów teksty są rozszerzonymi wersjami wystąpień wygłoszonych na kwietniowym seminarium. Zostały przygotowane specjalnie na potrzeby seminarium i niniejszej publikacji, za co ich Autorom organizatorzy składają serdeczne podziękowanie.

GOSPODARKA ROSJI NA ROZDROŻU: WNIOSKI Z KRYZYSU ORAZ PERSPEKTYWY TRWAŁEGO I ZRÓWNOWAŻONEGO WZROSTU

*Michaił Dymitriew**

1. „Cud gospodarczy” w 1999 r.

Prawie żaden z obserwatorów życia gospodarczego nie przewidział cudownego wyjścia Rosji z załamania finansowego w sierpniu 1998 r. W istocie większość prognoz na 1999 r. opracowanych po kryzysie sierpniowym okazała się z gruntu chybiona.

Wśród analityków krajowych i zagranicznych przeważał pogląd, że kraj pogrąży się w głębokiej recesji między -3% a -9%, przy inflacji zdecydowanie przekraczającej 50%, a nawet, jak twierdzili niektórzy, 100%. W rzeczywistości w 1999 r. miał miejsce wzrost PKB o 3,2%, a produkcji przemysłowej o 8,1%, podczas gdy indeks cen detalicznych CPI (grudzień 1998 do grudnia 1999) osiągnął tylko 36,5% (patrz: tabela 1 oraz wykresy 1 i 2).

Tabela 1. Podstawowe wskaźniki społeczne i ekonomiczne dla Federacji Rosyjskiej

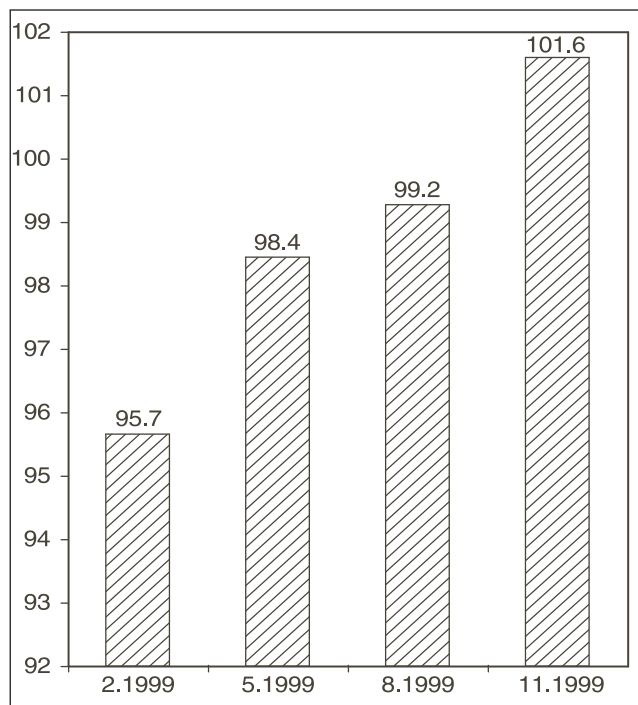
	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Realny PKB, % roku poprzedniego	87,3	95,9	95,1	100,8	95,4	103,2
Realna produkcja przemysłu, % r. poprzedniego	79,0	97,0	96,0	102,0	94,8	108,1
Indeks cen detalicznych, % , koniec roku	315,1	231,3	121,8	111,0	184,4	136,5
Udział nierentownych przedsiębiorstw, %	32,5	34,2	50,6	50,1	49,2	44,4
Budownictwo mieszkaniowe (mln m. kw.)	39,2	41	34,3	32,7	30,28	43,04
Ludność (w tys.)	148.306	147.976	147.502	147.105	146.338,4	145.500,0
Wskaźnik umieralności, %	1,57	1,5	1,42	1,38	1,36	1,47
Realne średnie wynagrodzenie (1995 = 100)	136,3	100,0	113,4	118,5	110,9	82,83
Realne dochody na 1 mieszkańca (1995 = 100)	116,9	100,0	100,1	107,4	88,6	75,82
Współczynnik Gini'ego	0,365* 0,409**	0,381	0,375	0,371	0,379	0,394
Decyl współczynnika dochodów	15,1	13,5	13,0	13,4	13,5	13,6
Ludność poniżej oficjalnego progu ubóstwa (%)	23,1	26,2	21,4	21,2	24,1	29,9
Stopa zarejestrowanego bezrobocia, %	2,2	3,2	3,4	2,8	2,6	1,7
Stopa bezrobocia wg definicji MOP, %	7,4	8,8	9,9	11,2	11,7	11,7
Liczba strajków	514	8856	8079	17007	11162	7285
Liczba przestępstw (tys.)	2632	2750	2621	2393	2582	3002

* czerwiec

** grudzień

Źródła: Обзор экономики России, IV за 1998. – М.: РЕЦЭП, 1999 (*Przegląd Gospodarczy Rosji, IV kw, 1998*); Экономика переходного периода. Очерки экономической политики переходного периода.- М.: ИЭПП, 1998. (*Gospodarka transformacji. Moskwa, IET, 1998*); Социально-экономическое положение России. 1998 г. Госкомстат России, Москва, 1999. (*Sytuacja społeczna i gospodarcza w Rosji. 1998*); Социально-экономическое положение России. Январь 1999 г. Госкомстат России, Москва, 1999. (*Sytuacja społeczna i gospodarcza w Rosji. 1999. Goscomstat Rosji, 1999*); Регионы России. Выпуск 1998 г. Госкомстат России, 1998. (*Regiony Federacji Rosyjskiej. 1998. Goscomstat Rosji, 1998*); Wspólnota Niepodległych Państw w 1997 r. Międzypaństwowy Komitet Statystyczny Wspólnoty Niepodległych Państw, Moskwa, 1998; Trendy gospodarcze w Rosji, aktualizacja miesięczna. Rosyjskie Centrum Reformy Gospodarczej, RECEP, 1998-1999.

Wykres 1. Realny poziom PKB, dane szacunkowe (1997 = 100)

Źródło: Trendy gospodarcze Rosji

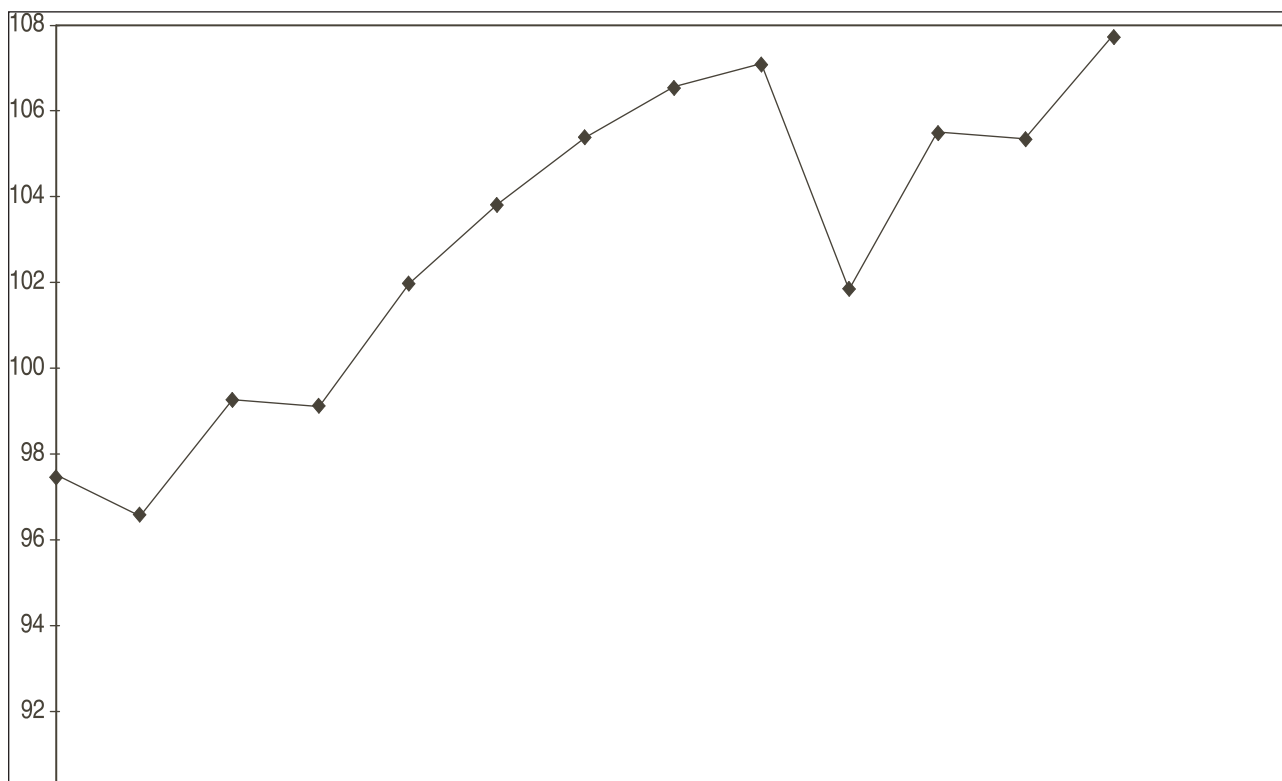
Najbardziej oczywiste wyjaśnienie tego zjawiska wiąże się z radykalną, prawie dwukrotną dewaluacją rubla w sto-

sunku do koszyka walut podczas pierwszych sześciu miesięcy trwania kryzysu. W 1999 r. import towarów do Rosji zmalał o 1/3 w stosunku do 1998 r. i prawie o połowę w porównaniu z poziomem w 1997 r. Przedsiębiorstwa Rosji były w stanie w pełni wykorzystać korzyści płynące z poprawy konkurencyjności na rynku krajowym i szybko wypełniły szereg nisz rynkowych, jakie pojawiły się na tym rynku po dewaluacji rubla. W przemyśle wychodzenie z kryzysu następowało w większości w okresie między październikiem 1998 r. a lipcem 1999 r. W lipcu 1999 r. realny poziom produkcji przemysłowej przewyższył o 12,8% poziom z ostatniego miesiąca poprzedzającego kryzys, tj. z lipca 1998 r.

Następowała także dość zdecydowana poprawa sytuacji finansowej przedsiębiorstw. Według danych Głównego Urzędu Statystycznego Rosji (RSA) łączny zysk nominalny przedsiębiorstw (bez małych i średnich) w okresie styczeń – listopad 1999 r. był 18,5 razy wyższy niż w tym samym okresie poprzedniego roku. Zadłużenie przedsiębiorstw w okresie listopad 1998 – listopad 1999 zmalało realnie o ponad 35%.

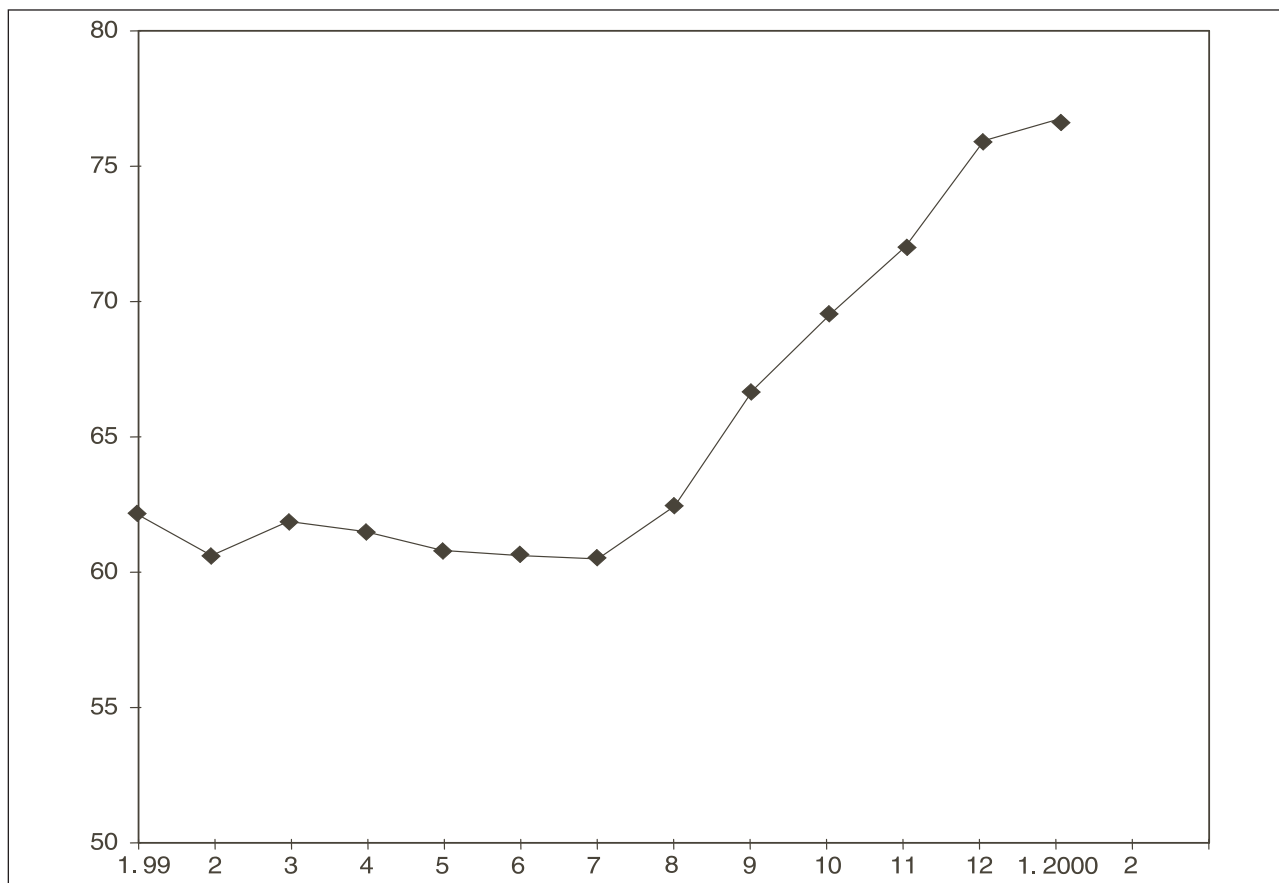
Następowało także kurczenie się wymiany barterowej. Według danych RSA udział barterów i ekwiwalen-

Wykres 2. Produkcja przemysłowa, łącznie (dane szacunkowe, 1997 = 100)

Źródło: Trendy gospodarcze Rosji

Wykres 3. Należne realne wynagrodzenia miesięczne, dane szacunkowe (grudzień 1997 = 100)

Źródło: Trendy gospodarcze Rosji

tu pieniężnego zmniejszył się z 59,7% w drugiej połowie 1998 r. do 50,4% w okresie styczeń – październik 1999 r. Udział płatności niegotówkowych na rzecz rosyjskiego monopolu energetycznego „RAO UES” zmalał z ponad 80% w grudniu 1998 r. do nieco ponad 50% w grudniu 1999 r.

Zaległości w wypłacie wynagrodzeń zanotowane przez RSA zmalały w okresie styczeń – listopad 1999 r. realnie o ponad 50% (według deflatora CPI).

Według ostatnich danych RSA realne nakłady na budownictwo i inwestycje (zastępujące inwestycje brutto w środki trwałe) wzrosły w 1999 r. o 4,5%. W 1999 r. liczba nowo zarejestrowanych przedsiębiorstw przekroczyła o 125 poziom z 1998 r.

Omawiany „cud gospodarczy” stał się możliwy dzięki co najmniej trzem czynnikom, które nie zostały przewidziane przez większość analityków.

Po pierwsze, niespodziewany wzrost cen ropy na rynkach międzynarodowych pomógł w zwiększeniu wpływów do budżetu federalnego i pobudził wzrost w sekto-

rze energii i związanych z nim przemysłach. Wielu analityków przewidywało utrzymanie się dochodów budżetu federalnego w 1999 r. na poziomie 11 – 12% PKB. Zamiast tego rzeczywiste wpływy do budżetu federalnego w 1999 r. wyniosły 13,7% PKB. Cel w zakresie dochodów nominalnych określony w federalnej ustawie budżetowej na 1999 r. został przekroczony o 30%.

Wysokie ceny ropy i metali na rynkach międzynarodowych przyczyniły się nie tylko do wzrostu dochodów budżetu centralnego, ale także poprawiły konkurencyjność rosyjskich producentów. Wprowadzenie, a następnie podwyższanie ceł eksportowych na ropę, gaz i metale oznaczało znaczne relatywne obniżenie cen krajowych na te dobra w porównaniu z cenami na rynkach międzynarodowych. Przykładowo, zgodnie z szacunkami Centrum Rozwoju, średnia relacja krajowych i międzynarodowych cen ropy zmalała z 0,7 w pierwszej połowie 1998 r. do 0,2 w ciągu 1999 r. W 1999 r. taryfy za energię elektryczną wzrosły tylko o 11% w porównaniu z 67% wzrostem średnich cen hurtowych w przemyśle.

Oznacza to, że wszyscy rosyjscy producenci otrzymali znaczne dotacje do swoich zasadniczych produktów, takich jak energia i metale, które obniżyły ich koszty względne w większym stopniu niż wynikałoby to z dewaluacji waluty.

Po drugie, w następstwie kryzysu płace wykazały niezwyczajną elastyczność niżkową. W pierwszej połowie 1999 r. średnia miesięczna płaca realna zmalała do zaledwie 63,1% w porównaniu z analogicznym okresem 1998 r. (wykres 3). W tym samym okresie miał miejsce zaledwie 1% spadek realnego poziomu PKB, przy produkcji przemysłowej w lipcu 1999 r. o 12,8% wyższej jak w lipcu 1998 r. Jednocześnie nastąpił spadek zatrudnienia, przyczyniając się do wzrostu wydajności pracy, która w lipcu 1999 r. była prawie o 20% wyższa niż w lipcu 1998 r. Jeden z ostatnich szacunków wskazywał, że w 1999 r. koszty pracy przydające na jednostkę produkcji były dwukrotnie niższe jak w 1997 r. Tak więc, pod względem kosztów pracy przedsiębiorstwa rosyjskie radykalnie poprawiły swoją konkurencyjność międzynarodową.

Tak gwałtowne zmniejszenie kosztów pracy nie spowodowało zbyt szkodliwych skutków dla stosunków między pracodawcami i pracownikami. Nasilenie działalności strajkowej, które miało miejsce w ciągu pierwszych siedmiu miesięcy po wystąpieniu kryzysu, utrzymało się na znacznie niższym poziomie w porównaniu z poprzednim szczytem na początku 1997 r., który zaobserwowano w ciągu tego okresu, kiedy następował wzrost płac realnych. W okresie kwiecień – grudzień 1999 r. intensywność strajków mierzona liczbą roboczogodzin zmalała do rekordowego poziomu w ciągu trzech lat – do 31 grudnia 1999 r. w całej Rosji doszło zaledwie do 4 strajków, w których uczestniczyło tylko 525 osób.

Po trzecie, od samego początku nie doceniono zdolności rządu premiera Primakowa do prowadzenia rygorystycznej polityki finansowej i walutowej. Wbrew oczekiwaniom, podaż waluty pozostawała pod ścisłą kontrolą. W okresie od końca grudnia 1998 r. do końca grudnia 1999 r. wzrost zasobów pieniężnych wyniósł tylko 54%, podczas gdy wielu analityków przewidywało wzrost znacznie ponad 100%. Budżet federalny na 1999 r. okazał się najbardziej rygorystyczny ze wszystkich przyjętych dotychczas, z najniższym deficytem

i nawet (po raz pierwszy w historii nowej Rosji) nadwyżką pierwotną. Faktyczny deficyt budżetu federalnego w wysokości 1,7% PKB był rekordowo niski w całym okresie transformacji. Po raz pierwszy w historii transformacji gospodarki Rosji uzyskano nadwyżkę pierwotną, na znaczącym poziomie 2% PKB.

Wielkość tego osiągnięcia dobrze przedstawia tabela 2, zawierająca podstawowe parametry ekonomiczne programu MFW na 1999 r. oraz ich realizację. Faktyczna nadwyżka pierwotna budżetu federalnego jest równa przyjętej w programie MFW, natomiast faktyczna stopa wzrostu PKB była wyższa o 5 punktów procentowych, a CPI o 14 punktów procentowych niższy od wartości założonych w programie MFW. Wpływy do budżetu federalnego przekroczyły założenia programu prawie o 60 mld rubli w wartości realnej lub o 1,8% PKB. Trzy wielkości wypadły gorzej od założeń: aktywa własne netto (398 mld rubli na koniec grudnia w porównaniu z 392 mld założonymi w programie), rezerwy międzynarodowe netto (3 mld USD w porównaniu z 5,1 mld USD przyjętymi w programie) oraz kredyt netto banku centralnego dla rządu federalnego (49 mld rubli w porównaniu z 34 mld założonymi w programie). Jednakże niepowodzenie banku centralnego w realizacji tego celu nie wpłynęło na zdolność Rosji do utrzymania kursu wymiany i stopy wymiany znacznie poniżej pułapów przyjętych w programie.

2. Zasadnicze koszty „cudu gospodarczego”

Niezależnie od tego jak obiecujące mogłyby być przedstawione wyżej osiągnięcia, nie są one w stanie zamaskować podstawowej słabości gospodarki Rosji. Jak ostatnio przyznali analitycy rosyjskiego Ministerstwa Finansów, rok 1999 był „rokiem straconym” dla reform gospodarczych. Poza względnym zaostrzeniem polityki podatkowej i monetarnej zrobiono bardzo mało lub zgoła nic w zasadniczych obszarach polityki, gdzie bardzo potrzebne były reformy strukturalne i instytucjonalne.

Znacząca poprawa w zakresie dochodów budżetu federalnego z tytułu podatków miała niewiele wspólnego

Tabela 2. Negocjacje z MFW i realizacja programu

	Propozycja Rosji	Propozycja MFW	Uzgodnienie końcowe	Realizacja***
PKB (mld rubli)	4000* 4400**	4800	4600	4500
PKB (stopa wzrostu, %)	-2	-8	-2	+3
Indeks cen detalicznych (grudzień/grudzień, %)	30* 50**	70	50	36
Kurs wymiany (rubel/USD, średnio rocznie)	21,5* 27,5**	28	27	24
Nadwyżka pierwotna budżetu federalnego (% PKB)	1,65* 2,2**	3-3,5	2,0	2,0
Dochody budżetu federalnego (mld rubli)	474* 530**	580	530	599
Dochody budżetu federalnego (% PKB)	11,8* 12,1**	12,2	11,5	13,3
Kredyt banku centralnego netto dla rządu federalnego (mld rubli)	55-60	20-25	34	49
Aktywa własne netto (mld rubli, koniec grudnia 1999 r.)	392	397,9
Rezerwa międzynarodowa netto (mld USD, koniec grudnia 1999 r.)	5,1	3

Źródło: MFW, Biuro Analiz Ekonomicznych, Trendy gospodarcze Rosji

* Ustawa o budżecie federalnym na 1999 r.

** Rozporządzenie Rządu Federalnego z dnia 30 kwietnia 1999

*** Dane szacunkowe

ze zdrową reformą podatkową. W istocie, kompleksowa reforma podatków utknęła na etapie legislacji. W opinii ekspertów międzynarodowych całość administracji podatkowej pozostała tak samo słaba jak dotychczas. Głównymi źródłami dodatkowych wpływów do budżetu były nowe podatki w eksporcie ropy naftowej, wprowadzone w następstwie gwałtownych wzrostów międzynarodowych cen ropy, wyższe wpływy wynegocjowane indywidualnie od grupy największych płatników podatku od spółek (głównie w sektorze energii) oraz redystrybucja podatków z budżetów regionalnych. Poza tymi trzema źródłami wpływy z tytułu podatków prawie się nie poprawiły, a nawet uległy dalszemu pogorszeniu.

W ciągu trzech pierwszych kwartałów 1999 r. nastąpiło zmniejszenie wpływów skonsolidowanych budżetów regionalnych i funduszy pozabudżetowych (z wyjątkiem funduszu emerytalnego) w procentach wielkości PKB, w porównaniu z rokiem poprzednim. Odmienne jak w przypadku budżetu federalnego, gdzie przeważały dochody w gotówce, większość wpływów do budżetów re-

gionalnych i funduszy pozabudżetowych (ponownie z wyjątkiem funduszu emerytalnego) następowała w naturze lub zamiennikach pieniądza. Jak podał jeden z urzędników Ministerstwa Finansów udział wpływów niepieniężnych w dochodach budżetów regionalnych wahał się między poszczególnymi regionami na poziomie od 15% do 75%. W ostatnim kwartale 1999 r. nastąpiła poprawa w ściąganiu należności do budżetów regionalnych. Jednak łącznie w 1999 r. dochody budżetów regionalnych, mierzone jako procent PKB, utrzymywały się w przybliżeniu na tym samym poziomie co w dotkniętym kryzysie 1998 roku.

Problemy po stronie przychodowej wzrosły z powodu nikłych osiągnięć w zakresie restrukturyzacji wydatków na szczeblu regionalnym. Budżety regionalne odpowiadały za ponad 90% wydatków na cele społeczne w budżecie skonsolidowanym. Jednak większość zobowiązań na szczeblu regionalnym określają przepisy federalne. Łączna kwota takich zobowiązań federalnych przekracza 15% PKB. Około 90% tej kwoty nie jest finanso-

wane. Wobec braku jakichkolwiek sensownych kroków w kierunku bardziej realistycznego określenia zobowiązań społecznych rządu centralnego nie finansowane zobowiązania działają jak bomba z zapalnikiem czasowym, która może eksplodować i w przyszłości spowodować kryzys finansowy na wielką skalę.

Nie wszystkie przejawy wzrostu w przemyśle można określić jako pozytywne. Regionalne badania przekrojowe ujawniły, że wzrost produkcji przemysłowej w przekroju regionów Rosji w okresie od października 1998 r. do kwietnia 1999 r. był dodatnio skorelowany z udziałem przedsiębiorstw nierentownych i zaległości w płatnościach między przedsiębiorstwami. Do tego czasu górnictwo węglowe, które wciąż otrzymywało większą część dotacji dla przedsiębiorstw, miało jeden z najwyższych wskaźników wykorzystania zdolności wytwórczych. W październiku 1999 r. udział wpływów gotówkowych monopolu gazowniczego „RAO Gasprom” zmalał do 46,6% z maksymalnej wartości 63,8% osiągniętej w sierpniu 1999 r. Nawet w RAO UES, mimo znacznej poprawy udziału wpływów gotówkowych, w ciągu trzech następnych miesięcy wzrastała wielkość zaległych zobowiązań w kategoriach realnych. Liczba nierentownych firm nadal jest bardzo duża. Na podstawie wyników finansowych z okresu styczeń – listopad 1999 r. widoczne jest, że udział firm nierentownych przekraczał 40%.

Powyższe dane wskazują że reformy na szczeblu przedsiębiorstwa nadal były niewystarczające, a pewna część wzrostu produkcji zaistniała dzięki wciąż łagodnym ograniczeniom budżetu przedsiębiorstw. Mimo wprowadzenia nowego prawa upadłościowego, stanowiącego znaczny postęp w porównaniu z jego poprzednią wersją, ustawodawstwo Rosji nadal nie sprzyja wierzycielom. W połączeniu z usterkami sądownictwa promuje ono oportunistyczne postawy właścicieli i kierownictwa. Od momentu wejścia w życie nowego prawa upadłościowego nastąpił szybki wzrost liczby upadłości. Jednak wszczęto stosunkowo mało spraw przeciwko firmom przynoszącym straty, ponieważ w takich przypadkach istnieją nikłe szanse na odpowiednie zaspokojenie roszczeń wierzycieli. Z drugiej strony często wszczynane są postępowania upadłościowe przeciwko firmom

utrzymującym się w dobrej kondycji, co jest próbą przejmowania ich majątku przez obce firmy.

Wolno postępuje restrukturyzacja sektora bankowego. W efekcie kryzysu sektor bankowy stracił prawie połowę realnej wartości swojego kapitału sprzed kryzysu. W ciągu trzech pierwszych kwartałów 1999 r. sektor bankowy jako całość przynosił straty. W 1999 r. zadłużenie tego sektora wobec budżetu wynosiło 0,9% PKB. Jednak liczba licencji cofanych miesięcznie w 1999 r. była średnio około dwa razy niższa niż w okresie 1997 – 1998. Niewielkie usprawnienia w zakresie uprawnień regulacyjnych banku centralnego nie były dostosowane do wyzwań, jakie pojawiły się po kryzysie. Zdolność regulacyjna banku centralnego w zakresie efektywnej identyfikacji banków mających problemy i podejmowania z wyprzedzeniem środków zapobiegawczych wobec takich banków oraz ich właścicielom i kierownictwu nadal jest bardzo ograniczona. Zdolność ta jest dodatkowo ograniczana przez opóźnienia w przechodzeniu do międzynarodowych standardów rachunkowości dla banków komercyjnych. Przedłużające się funkcjonowanie banków stwarzających problemy pogłębia ryzyko nowych kryzysów bankowych w przyszłości.

Nie ma wątpliwości, że głównym wyzwaniem dla rosyjskich banków po stronie zobowiązań jest utrzymujący się kryzys zaufania wobec banków komercyjnych ze strony obywateli, którzy przechowują prawie 75% wkładów w S Bierbanku – państwowym monopolu oszczędnościowym. Ten kryzys zaufania jest pogłębiany przez niepotrzebne ograniczenia w dostępie banków zagranicznych do rynku.

Utworzona po kryzysie agencja restrukturyzacji banków ARCO osiągnęła umiarkowane rezultaty w restrukturyzacji kilku średniej wielkości banków regionalnych. Jednak nie udało się jej osiągnąć żadnego konkretnego postępu w restrukturyzacji 20 najważniejszych banków, kontrolujących ponad 50% aktywów sektora bankowego. Starania ARKO miały niewielki praktyczny skutek i w wielu przypadkach wysyłały niewłaściwe sygnały do podmiotów gospodarczych przez zatwierdzanie projektów restrukturyzacji największych banków, co obejmowało silny element ryzyka moralnego, zachęcało do roz-

drabniania aktywów przez poprzednich właścicieli oraz tworzenia nowych, nierentownych banków.

Odbywa się także w pewnym zakresie spontaniczny proces restrukturyzacji bankowości. Szereg banków, które przed wystąpieniem kryzysu zaliczane były do banków średniej wielkości, wyłoniło się jako liderzy rynku. Niektóre z nich znacznie poprawiły zarządzanie przepływami gotówkowymi, adekwatność kapitałową i przejrzystość rachunkowości. Jednak problemy większości z istniejących banków komercyjnych są potęgowane przez upadek krajowego rynku długu publicznego i nadmierne ryzyko pożyczek dla sfery realnej. Unikanie ryzyka spowodowało znaczny udział łącznych roszczeń banków komercyjnych wobec upadania sektora prywatnego, któremu towarzyszył wzrost udziału nadmiernych rezerw w banku centralnym w aktywach łącznie (patrz: wykres 4). Według Urzędu Statystycznego Rosji w 1999 r. udział kredytów bankowych w inwestycjach przedsiębiorstw ogółem sięgał zaledwie 4,3%, tj. o 0,5 punktu procentowego mniej jak w 1998 r. W latach 1998 – 1999 przedsiębiorstwa finansowały ponad 53% inwestycji ze środków własnych.

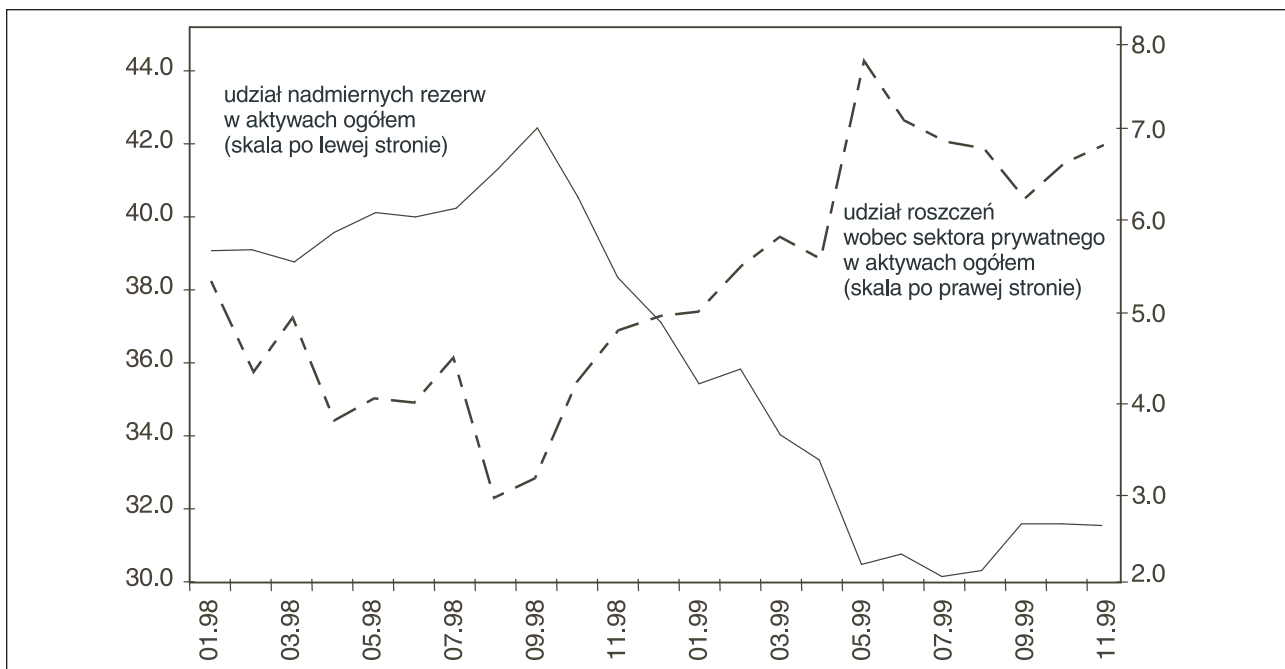
Ostatnie opracowanie Rosyjsko-Europejskiego Centrum Polityki Gospodarczej wykazało, że uczestnictwo przedsiębiorstw w grupach prowadzonych przez banki

miało pozytywny skutek dla wydajności pracy. Może to oznaczać, że takie przedsiębiorstwa mogły dysponować lepszym dostępem do kredytu bankowego niż inne przedsiębiorstwa, a bezpośrednie przyłączenie do wierzycieli umożliwiło rosyjskim bankom lepszą kontrolę ryzyka kredytowego, a więc umożliwiło zwiększenie oferty kredytowej dla sfery realnej.

Mimo ograniczonych usprawnień, Rosja nadal utrzymuje bardzo nieprzyjazne środowisko dla przedsiębiorczości prywatnej i inwestycji prywatnych. Znajduje się ona daleko za większością państw Europy Środkowej i Wschodniej pod względem wielu międzynarodowych wskaźników swobody działalności gospodarczej, zarządzania i korupcji. Dla przykładu, pod względem łącznych standardów zarządzania Rosja zajmuje 118 miejsce wśród 154 państw, w łącznym wskaźniku praworządności zajmuje 124 miejsce na 124 państwa, w łącznym wskaźniku korupcji w badaniu przeprowadzonym przez Transparency International zajmuje 82 miejsce na 99 państw, a w łącznym wskaźniku łapownictwa umieszczana jest na 113 miejscu wśród 155 państw¹.

Takie otoczenie jest szczególnie wrogie dla małych przedsiębiorstw prywatnych. Według OECD w latach

Wykres 4. Udział roszczeń banków komercyjnych wobec sektora prywatnego oraz udział nadmiernych rezerw w aktywach ogółem (%)

Źródło: Trendy gospodarcze Rosji

1996 – 1997 funkcjonowało w Rosji około 1 mln małych przedsiębiorstw, zatrudniających około 10% zasobów pracy, wobec 47% na Węgrzech i 63% w Polsce. Od tamtego czasu nie nastąpiła znacząca poprawa tych relacji. Także inwestycje w Rosji przypadające na 1 mieszkańca są znacznie niższe niż w całej Europie Środkowej i Wschodniej. Według ostatniego badania przeprowadzonego przez EBOR i Bank Światowy w ostatnich trzech latach tylko 29% przedsiębiorstw rosyjskich wprowadziło nowe lub ulepszone wyroby, w porównaniu z 39% w państwach Europy Środkowej i Morza Bałtyckiego.

Boom naftowy i dewaluacja rubla przyczyniły się nie tylko do szybkiego wychodzenia z kryzysu, ale także do odpływu kapitału. W 1999 r. kraj opuściło ok. 25 mld USD albo ok. 10% PKB według nominalnego kursu wymiany. Intensywny odpływ kapitału ukazuje podstawową słabość gospodarki Rosji związaną z wysoce niekorzystnym klimatem inwestycyjnym. Wobec braku nowych inwestycji, które mogłyby stworzyć popyt na dobra inwestycyjne z importu i w ten sposób zlikwidować znaczną część aktualnej nadwyżki na rachunkach bieżących, nadwyżka ta mogła zostać wchłonięta tylko przez rynek krajowy za pomocą drastycznej aprecjacji rubla (a przez to pogorszenia konkurencyjności produkcji przemysłowej i rolnictwa na rynku krajowym) lub tworzenia wielkich rezerw waluty przez bank centralny kosztem wysokiej inflacji (brak szans na sterylizację wobec nieistnienia rynku zadłużenia w rublach). Uwzględniając alternatywne wybory, stały odpływ kapitału przy obecnym stanie gospodarki Rosji wydaje się najmniejszym złem.

Dostosowania na rynku pracy po kryzysie oznaczają rodzaj punktu zwrotnego. Przed kryzysem rynek pracy Rosji charakteryzował się niezwykle sztywnym prawem pracy, co było kompensowane szeroko rozpowszechnionymi praktykami zatrudnienia nieoficjalnego, zatorami w wypłacie wynagrodzeń i administracyjnymi urlopami dyskryminującymi najmniej konkurencyjnych pracodawców. W rezultacie rynek cechował wysoki obrót pracą, stosunkowo małe otwarte zatrudnienie i ukryte bezrobocie na wielką skalę. W latach 1996 – 1997 udział funduszu pracy jako części PKB wzrastał. Według szacunków MOP w 1996 r. wynagro-

dzenie za pracę jako procent PKB w Rosji wynosiło 62%, a w przybliżeniu średnia dla OECD wynosiła w 1997 r. 64,5%.

Duże przedsiębiorstwa, które miały szczególne problemy w dostosowaniu do nadmiernie sztywnych i przestarzałych przepisów prawa pracy zaczęły reagować na te utrudnienia w sposób właściwy kontynentalnej Europie Zachodniej – przez ograniczanie względnego popytu na pracę i efektywniejsze wykorzystanie istniejących środków trwałych. Kontynentalny model UE łączy nieelastyczne prawo pracy z wysokim otwartym bezrobociem oraz niższym niż w OECD przeciętnym wynagrodzeniem jako procent PKB.

W ciągu 1999 r. wskaźnik bezrobocia według definicji MOP osiągnął najwyższy poziom we współczesnej Rosji. Wskaźnik bezrobocia zgodny z definicją MOP tylko tymczasowo wzrósł o 1/4 w pierwszej połowie 1999 r. (14,1% wobec 11,3% sprzed kryzysu). Na początku 2000 r. obniżył się do 12,6%, co wciąż oznacza wysoki poziom wobec znacznego przekroczenia poziomu produkcji sprzed kryzysu. Większa część dostosowań na rynku pracy przybrała formę gwałtownego spadku płac realnych. W pierwszej połowie 1999 r. przeciętne realne wynagrodzenie było niższe o około 1/3 w porównaniu z poziomem w pierwszej połowie 1998 r. W rezultacie w 1999 r. wielkość ta musiała zmaleć o ok. 1/5 i znalazła się w przybliżeniu na poziomie 50% PKB, tj. znacznie poniżej średniej OECD.

Społeczne koszty kryzysu z 1998 r. były ogromne. Wskaźnik ubóstwa zwiększył się o połowę, oczekiwana długość życia zmalała, nastąpił znaczny wzrost przestępczości z powodów ekonomicznych. Skutki społeczne kryzysu prawdopodobnie byłyby znacznie mniej dotkliwe pod warunkiem podjęcia szerokich dostosowań strukturalnych w zasadniczych obszarach polityki społecznej we wczesnym stadium kryzysu finansowego. Jednak polityka społeczna jako całość stała się największą ofiarą kryzysu z 1998 r. Opracowany w 1997 i na początku 1998 r. program kompleksowej reformy społecznej został w istocie zarzucony, a większość zmian, jakie miały miejsce w następstwie kryzysu, była spontanicznym i chaotycznym dostosowywaniem się do szoku społecznego i gospodarczego w 1998 r.

Polityka zatrudnieniowa państwa może służyć za przykład generalnego niepowodzenia polityki w sferze zatrudnienia. W pierwszej połowie 1999 r. Państwowy Fundusz Zatrudnienia służący jako główne źródło finansowania polityki zatrudnieniowej zmalał dwukrotnie w wartościach realnych, w stosunku do pierwszej połowy 1998 r. Łączne zaległości w wypłacie świadczeń dla bezrobotnych równały się prawie 6-miesięcznym dochodom Funduszu. Programy aktywizacji zawodowej zostały drastycznie ograniczone, a znaczna część zasiłków była wypłacana w naturze, np. w wódce, artykułach żywnościowych i artykułach trwałego użytku użytkowanych na podstawie umów bezgotówkowych z płatnikami podatku.

W regionach o bardzo wysokim bezrobociu problemy te były szczególnie trudne, ponieważ większość dochodów Funduszu koncentrowała się w regionach o lepszej kondycji i nie podlegała redystrybucji do regionów najbardziej potrzebujących. W wyniku tego Fundusz przestał odgrywać jakąkolwiek sensowną rolę na krajowym rynku pracy. Rosnąca liczba bezrobotnych straciła wszelką nadzieję na otrzymanie pomocy od urzędników zatrudnieniowych i nie rejestrowała się w urzędach zatrudnienia. W tym samym momencie, kiedy bezrobocie według definicji MOP osiągnęło kulminację, wskaźnik zarejestrowanego bezrobocia spadł do historycznej wartości 1,7%. Pięć lat wcześniej zarejestrowany był prawie co drugi bezrobotny, podczas gdy pod koniec 1999 r. tylko co siódmy.

Także inne obszary polityki społecznej zostały poważnie dotknięte kryzysem. Ponad 90% nakładów na cele społeczne dokonywanych przez rząd centralny Rosji jest finansowanych przez budżety regionalne i społeczne fundusze pozabudżetowe. Odmiennie jak w przypadku budżetu federalnego, wpływy budżetów regionalnych i funduszy pozabudżetowych nie poprawiły się ani w kategoriach realnych, ani jako procent PKB. W pierwszej połowie 1999 r. spadły one o 25 – 30% w kategoriach realnych, w porównaniu z pierwszą połową 1998 r. W chwili, kiedy wskaźnik ubóstwa zwiększył się niemal o 70%, prawie wszystkie programy społeczne były zupełnie niedofinansowane, a wypłaty podstawowych świadczeń i wykonywanie usług zakłócone.

Dla przykładu, zasiłki na dzieci, będące zasadniczym świadczeniem dla osób samotnie wychowujących dzieci, finansowanym z budżetu skonsolidowanego były wypłacane nieregularnie. Według 7 rundy RLMS (badanie budżetów gospodarstw domowych przeprowadzone w listopadzie 1996 r.) prawie 60% gospodarstw domowych, które w 1996 r. kwalifikowało się do tego zasiłku, nie otrzymywało go. Według 8 rundy RLMS, przeprowadzonej w listopadzie 1998 r., udział gospodarstw domowych z dziećmi poniżej 16 roku życia, które nie otrzymywały zasiłków, wzrósł do 83%. W znacznej większości regionów Rosji zaległości w wypłacie tego świadczenia dochodziły lub przekraczały poziom 12-miesięcznych wypłat. Narastające zaległości powodują zmniejszanie efektu wyrównującego takich zasiłków. Według studium 7 rundy RLMS, w dolnym decylnym udziale gospodarstw domowych, kwalifikujących się do zasiłku, ale go nie otrzymujących, wynosił 3/4, natomiast w górnych 5 decylach udział ten wynosił nieco więcej jak połowę. Nominalna wielkość zasiłków na dzieci nie podlegała indeksacji po kryzysie i w połowie 1999 r. równała się tylko 6% urzędowego minimum na utrzymanie dziecka. Wszystko to oznacza, że w następstwie kryzysu w 1998 r. zasiłek na dzieci przestał faktycznie istnieć jako świadczenie powszechne.

Polityka emerytalna była prawdopodobnie jedynym racjonalnym wyjątkiem. Według 8 rundy RLMS wśród wszystkich transferów socjalnych na koniec 1998 r. emerytury były jedynym znaczącym czynnikiem wyrównującym. Efekt wyrównujący nieemerytalnych transferów społecznych, w tym zasiłków na dzieci, był nieznaczący.

W latach 1995 – 1998 zaległości w wypłatach emerytur, które przedtem nie występowały, stały się stałą cechą rosyjskiego systemu emerytalnego. W tym okresie zaobserwowano dwa szczyty zaległości. Według Funduszu Emerytalnego Rosji na początku 1997 r. zaległości emerytalne przekroczyły 10% rocznych wydatków Funduszu Emerytalnego, jednak zostały zlikwidowane w połowie 1997 r. po dużych transferach funduszy z budżetu federalnego. Druga fala zaległości została spowodowana wprowadzeniem w lutym 1998 r. nowej, bardziej kosztowej formuły emerytalnej. W rezultacie przeciętna emerytura zwiększyła się ze 122% minimum socjalnego

emeryta w 4 kwartale 1997 r. do 130% minimum socjalnego w 2 kwartale 1998 r. Nagły spadek dochodów Funduszu Emerytalnego bezpośrednio po załamaniu finansowym w sierpniu pogłębił kryzys. Według MFW na koniec 1998 r. zaległości emerytalne sięgnęły kwoty 28,6 mld rubli albo 17,4% łącznych wydatków Funduszu w 1998 r. Jednak w połowie wiosny 1999 zaległości te zostały zmniejszone do 16 mld rubli, a do sierpnia spłacone w całości. Obecną nadwyżkę Funduszu Emerytalnego, która pozwoliła na całkowite wyeliminowanie zaległości w wypłatach emerytur, osiągnięto głównie dzięki brakowi indeksacji emerytur. W I kwartale 1999 r. przeciętna emerytura spadła poniżej 70% minimum socjalnego emeryta i do końca 1999 r. nie przekroczyła 80% minimum socjalnego emeryta. Minimalna emerytura w 1999 r. równała się średnio 45% minimum socjalnego emeryta. Z powodu niejednakowej indeksacji skala emerytur uległa kompresji. Stosunek przeciętnej emerytury do minimalnej zmalał z 1,72 w 1998 r. do ok. 1,35 w lutym 2000 r.

Niemniej jednak, system emerytalny pozostał najlepiej funkcjonującym elementem rosyjskiego systemu opieki społecznej. Po kryzysie ubóstwo w gospodarstwach domowych emerytów, mimo że wzrosło, jednak pozostawało poniżej poziomu ubóstwa innych podstawowych typów gospodarstw domowych.

Kryzys 1998 r. przyczynił się do rosnącego regresu transferów w naturze, co w praktyce oznacza coraz bardziej nierówny dostęp do opieki zdrowotnej i edukacji. Po kryzysie realne nakłady na opiekę zdrowotną i edukację zmalały o ok. 30%. Wobec rosnących braków środków publicznych rozszerzał się rynek oficjalnych i półoficjalnych usług medycznych i edukacyjnych. Jedyne mała liczba gospodarstw domowych uzyskała dostęp do opieki zdrowotnej i edukacji bez nieformalnych opłat. Sytuacja ta wzmocniła następny przyczynek do nierówności spowodowanej przez system: z powodu niewystarczających zasobów rządowych gospodarstwa domowe musiały same pokrywać rosnący udział kosztów opieki zdrowotnej i edukacji. Na początku 1999 r. badanie w Rosji zorganizowane przez Boston University wykazało, że w grudniu 1998 r. wydatki gospodarstw domowych na opiekę zdrowotną przekroczyły prawie

dwukrotnie nakłady ze środków publicznych. Niektóre regiony (region Kaługi, Karelia) przyjęły już przepisy formalizujące udział pacjenta w kosztach opieki zdrowotnej. Według niektórych badań regionalnych w latach 1997 – 1998 oficjalne i nieoficjalne wydatki rodziców na naukę w szkole podstawowej i średniej oceniano na 20% łącznych nakładów publicznych i prywatnych².

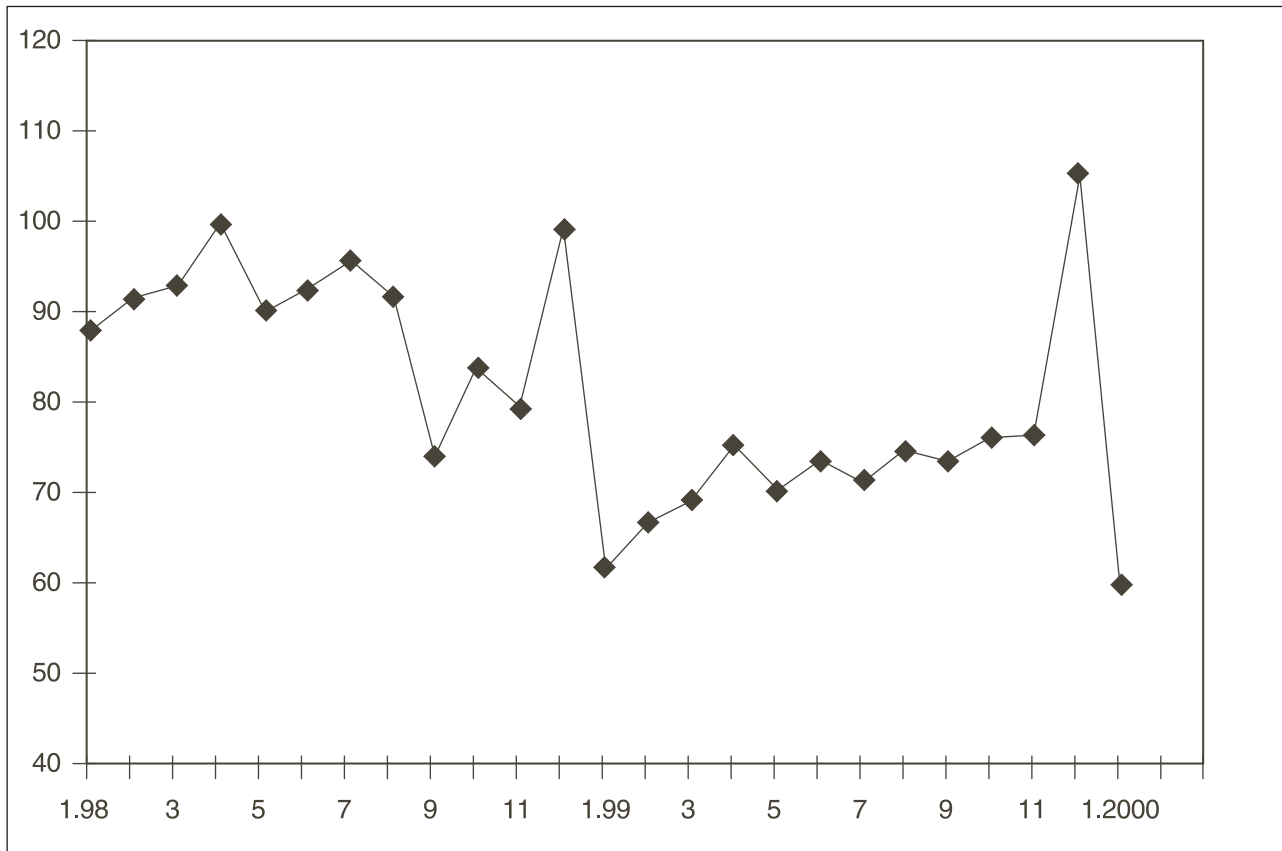
Zdolność do dofinansowywania usług zdrowotnych i edukacyjnych zależy od dochodów rodziny i sama w sobie ma charakter silnie regresywny. Jak pokazuje studium przeprowadzone przez Boston University, w grudniu 1998 r. nakłady prywatne na opiekę zdrowotną były 4 razy wyższe w najwyższym kwintylu dochodowym niż w najniższym³. Według badania budżetów gospodarstw domowych przeprowadzonego przez RSA ten sam stosunek dla kształcenia podstawowego i średniego w drugiej połowie 1998 r. wynosił około 6 razy.

Wiele biednych gospodarstw domowych nie ma dostępu nawet do podstawowych usług medycznych i edukacji, ponieważ nie są w stanie uczestniczyć w ich finansowaniu. Zgodnie z tym samym badaniem brak możliwości poddania się leczeniu szpitalnemu z przyczyn finansowych wśród gospodarstw z kwintyla najniższego dochodu był pięciokrotnie wyższy niż wśród gospodarstw z kwintyla najwyższego dochodu. Poziom niezadowolenia ze świadczenia usług medycznych był szczególnie wysoki wśród gospodarstw o wysokim współczynniku braku możliwości poddania się leczeniu. Emeryci, korzystający najczęściej z usług medycznych, byli szczególnie wrażliwi na rosnące opłaty za usługi medyczne w sytuacji, kiedy przeciętne emerytury spadły poniżej 70% minimum socjalnego dla emerytów.

Zgodnie z danymi Ministerstwa Kształcenia Ogólnego i Zawodowego współczynniki porzucania nauki wśród dzieci w wieku szkolnym są alarmująco wysokie. W 1998 r. naukę w szkołach przerwało 350 tys. dzieci w wieku szkolnym, natomiast łączny udział takich dzieci zbliżył się do 10% wszystkich dzieci w wieku szkolnym.

Mimo rosnącego PKB realne dochody gospodarstw domowych w 1999 r. były średnio o 15,8% niższe od poziomu z 1998 r. i ponad 30% poniżej poziomu z 1997 r. (patrz wykres 5). W ten sposób niskie płace i malejące transfery socjalne przyczyniły się do niskiego popytu fi-

Wykres 5. Realne dochody osobiste na 1 mieszkańca, dane urzędowe (1995 = 100)

Źródło: Trendy gospodarcze Rosji

nalnego i skutkowało średniokresowymi ograniczeniami popytu w wychodzeniu z kryzysu w 1999 r. Realne dochody gospodarstw domowych zaczęły ponownie wzrastać od września 1999 r. i na koniec 1999 r. wskaźnik oczekiwań konsumentów osiągnął swoją historyczną wielkość. Jednak do tego czasu nastąpiło już zatrzymanie wzrostu produkcji przemysłowej. W wyniku malejącego popytu portfel zamówień w przemyśle w czwartym kwartale 1999 r. mierzony miesięcznymi produkcjami był średnio 1,5 razy mniejszy niż w tym samym okresie poprzedniego roku.

3. Poza „cudem gospodarczym”

Spowolnienie wzrostu w przemyśle w drugiej połowie 1999 r. skłoniło wielu analityków do zachowania dużej ostrożności przy opracowywaniu średnioterminowych prognoz wzrostu gospodarczego. W okresie grudzień

1999 – styczeń 2000 uzgodniona prognoza na 2000 r. ogłoszona przez Centrum Rozwoju zakładała 1,5% wzrost PKB. W istocie prognoza taka oznaczała spadek realnego poziomu PKB w drugiej połowie 1999 r. To samo dotyczyło produkcji przemysłowej, w odniesieniu do której uzgodniona prognoza na 2000 r. zakładała 2% wzrost. Uzgodniona prognoza dla CPI mówiła o 25% przy maksymalnych oczekiwaniach na poziomie 30%. Zakładano wzrost rezerw Banku Centralnego oraz zdolności rządu do obsługi zadłużenia zagranicznego w porównaniu z poprzednim rokiem.

Ponowna prognoza RSA opracowana w lutym 2000 r. i zakładająca zwiększenie realnego poziomu PKB oraz stopy wzrostu inwestycji, porozumienie w sprawie restrukturyzacji zadłużenia zawarte z Klubem Londyńskim, a także spektakularne zwycięstwo Putina podczas pierwszej rundy wyborów prezydenckich zachęciło analityków do wykazania większego optymizmu. Przykładowo, Biuro Analiz Ekonomicznych, wspólne przedsięwzięcie badawcze Rządu Rosji oraz Banku Światowego, podwyższyło

prognozowany wzrost PKB na 2000 r. do 3,5 – 4% oraz wzrost produkcji przemysłowej do 5%.

Zakłada się dalszy wzrost w 2000 r. realnych dochodów gospodarstw domowych. Płace realne powinny wzrosnąć przynajmniej o 10%, co zdecydowanie złagodzi ograniczenia popytu finalnego, które hamowały wzrost w przemyśle w drugiej połowie 1999 r. Jednocześnie wyższe płace realne będą oznaczały wyższe koszty pracy przypadające na jednostkę produkcji, co z kolei mogłoby zmniejszyć zyski i pogorszyć konkurencyjność producentów krajowych.

Niższe międzynarodowe ceny ropy będą miały podobny skutek: zmniejszą rozpiętości cenowe paliw między rynkiem krajowym i zagranicznym, podnosząc w ten sposób względne koszty produkcji krajowej. Jednak, jeśli do końca roku ceny ropy nie spadną poniżej 16 dolarów za baryłkę, nie będą miały żadnego ujemnego wpływu na budżet federalny, w którym założono średnią roczną cenę baryłki ropy w wysokości 18 dolarów.

Wzrost inwestycji zagranicznych spodziewany po wyborach prezydenckich najprawdopodobniej spowoduje relatywną aprecjację waluty krajowej i przez to ograniczy konkurencyjność przemysłu rosyjskiego w porównaniu z rokiem poprzednim. Ostatnie przewidywania skorygowały już średnioroczny kurs wymiany na 2000 r. z 35 – 37 rubli za dolara, zakładany na grudzień 1999 – styczeń 2000, do około 32 rubli za dolara.

Nadal nie jest jasne, do jakiego stopnia powyższe trudności mogą zostać złagodzone środkami instytucjonalnymi i strukturalnymi w krótkim okresie. Według wielu analityków rok 2000, podobnie jak rok poprzedni, będzie stracony dla reform strukturalnych. Większość środków strukturalnych, które mogłyby zostać wprowadzone przez nowego prezydenta i jego gabinet w okresie lato – jesień obecnego roku nie będzie miało znaczącego wpływu makroekonomicznego na gospodarkę Rosji przed początkiem 2001 r. Stąd istnieje niska szansa na powtórzenie się w krótkim okresie czegoś przypominającego cud gospodarczy z pierwszej połowy 1999 r.

Poza rokiem 2000 szanse wysokiego trwałego i zrównoważonego wzrostu będą zależeć od powodzenia wszechstronnych reform strukturalnych, tak bardzo potrzebnych gospodarce. Szeroko przytaczany raport

McKinseya nt. stanu gospodarki rosyjskiej, opublikowany w zeszłym roku, wskazuje na wielki potencjał dla wzrostu inwestycji i wydajności w tak zróżnicowanych sektorach, jak hutnictwo, budownictwo mieszkaniowe, handel detaliczny i hotelarstwo. Potencjał ten mógłby zostać wyzwolony przez stworzenie bardziej jednolitych warunków, ograniczenie biurokracji oraz zniesienie dotacji podatkowych i do cen energii dla niekonkurencyjnych przedsiębiorstw.

Jednak nawet przy założeniu wprowadzenia, w oszczędny i kompleksowy sposób niezbędnych środków strukturalnych, wzrost gospodarczy w dłuższym okresie napotka poważne wyzwania, które mogą podważyć międzynarodową konkurencyjność rosyjskich firm.

Jednym z takich wyzwań jest ograniczony potencjał w zakresie zwiększenia produkcji przy wytwarzaniu energii, gdzie w następnym dziesięcioleciu zakładana jest masowa amortyzacja majątku pozostałego po ZSRR. Wzrost w tym sektorze może następować wolniej niż w całej gospodarce i niedługo przedsiębiorstwa rosyjskie mogą napotkać poważne ograniczenia w dostawach energii. Potrzeba odnowienia zdolności wytwórczych energii spowoduje presję na inwestycje krajowe, które w innym przypadku mogłyby zostać wykorzystane przy wyższym dodatnim efekcie dla wzrostu gospodarczego. Import energii elektrycznej może spowodować podwyższenie cen energii, a przedsiębiorstwa rosyjskie stracą jedną z korzyści, jakie dają im koszty komparatywne.

Innym wyzwaniem może być choroba holenderska związana z dużym eksportem ropy i innych towarów, co może spowodować względną aprecjację rubla i pogorszyć międzynarodową konkurencyjność gałęzi przemysłu rosyjskiego o wyższej wartości dodanej.

Jednak stopniowa aprecjacja waluty także może dawać istotne korzyści. W następnej dekadzie spłata zadłużenia zagranicznego pozostanie poważnym obciążeniem dla gospodarki, mimo niedawnego porozumienia z Klubem Londyńskim i możliwości zawarcia podobnego porozumienia z Klubem Paryskim. Jednak spłaty te mogłyby zostać w istotny sposób złagodzone dzięki realnemu wzrostowi wartości kursu rubla. Zgodnie z najnowszymi prognozami Centrum Rozwoju, uwzględniającymi niedawne porozumienie z Klubem Londyńskim oraz

możliwość restrukturyzacji na podobnych warunkach zadłużenia z Klubem Paryskim łączne obciążenie dla finansów publicznych z tytułu zadłużenia zagranicznego w ciągu 5 lat mogłoby zostać zredukowane ponad dwukrotnie jako procent nominalnego PKB (ze 140% nominalnego PKB w drugiej połowie 1998 r. do 60% PKB w 2003 r.). Jednak taki scenariusz byłby możliwy jedynie pod warunkiem 5 – 6% rocznego wzrostu PKB oraz 5 – 5,5% rocznego wzrostu realnej wartości kursu wymiany rubla w ciągu następnych trzech lat.

Po dodatniej stronie bilansu niedawne zmiany polityczne dają pewną dodatkową nadzieję na postęp reformy gospodarczej w przyszłości. Jest coraz więcej dowodów na to, że środowisko polityczne bardziej sprzyja reformie. Mogłaby ona otworzyć drogę do wyższego wzrostu gospodarczego, co z kolei dałoby pozytywne impulsy dla przyszłych zmian politycznych w kierunku rynkowym.

Analiza programów gospodarczych wszystkich głównych partii politycznych, które pokonały 5% próg w wyborach do Dumy w 1999 r. (Jabłoko, Partia Komunistyczna, Partia Liberalno-Demokratyczna i Ojczyzna Rosja) wskazuje, że przyjęły one programy budowy gospodarki rynkowej. Częściowo, z powodu zaskakującego przesunięcia programu gospodarczego partii komunistycznej z ortodoksji marksistowsko-leninowskiej do szerokiej akceptacji gospodarki rynkowej, łączne nastawienie polityk gospodarczych realizowanych przez główne partie w nowej Dumie zmieniało się z nastawienia przeciwko gospodarce rynkowej na zasadnicze poparcie dla tej gospodarki.

Zmiany te są mniej wyraźne w przypadku polityki społecznej, regulacji rynku pracy i prywatnej własności ziemi, gdzie nadal przeważają nastawienia nierealistyczne. Stąd postępy reform w tych obszarach będą wolne. Jednak w takich obszarach jak polityka podatkowa i monetarna, prywatyzacja i zarządzanie przedsiębiorstwami wypadkowa nastawienia partii jest silnie pro-rynkowa i stosunkowo realistyczna. Dlatego też należy oczekiwać zasadniczych zmian polityki w tych obszarach w najbliższej przyszłości.

Strategia gospodarcza Rosji na okres 10-letni, aktualnie przygotowywana dla prezydenta Putina w centrum Rozwoju Strategicznego, będzie znacznie bardziej na-

stawiona na reformy, a nawet radykalna we wszystkich obszarach polityki gospodarczej i społecznej niż programy głównych partii w Dumie. Strategia ta przewiduje kompleksowe reformy strukturalne, które mogą złagodzić obciążenie podatkowe i rozłożyć je bardziej równomiernie, wprowadzić jednakowe zasady dla przedsiębiorstw prywatnych, uprościć przepisy oraz stworzyć korzystny klimat dla inwestycji, wprowadzić kompleksowe reformy systemu ochrony zdrowia i prawa pracy. Środki te mają na celu osiągnięcie 4 – 6% wzrostu gospodarczego rocznie w latach 2001 – 2005.

Jednak realizacja każdej takiej strategii napotka zjednoczony sprzeciw szerokiej koalicji politycznej, która obejmuje wiele frakcji Dumy, władze regionalne i większość związków zawodowych. Konieczny będzie kompromis polityczny, który co najwyżej pozwoli na częściową realizację pakietu reform. Z tego względu ewentualne praktyczne implikacje aktualnie opracowywanej strategii reform pozostają nieznane. W mniej sprzyjających warunkach politycznych może ona nie zapewnić stopy wzrostu zakładanej przez autorów pierwszego projektu.

Jednak w dłuższym okresie polityka reformy gospodarczej może zmienić się w bardzo pozytywny sposób. Jedną z ostatnich analiz gospodarczych przeprowadzoną przez Carnegie Moscow Center, z udziałem autora niniejszego referatu, może rzucić pewne światło na ewentualne kierunki transformacji politycznej społeczeństwa rosyjskiego w dłuższym okresie. Jednym z najbardziej interesujących wyników tej analizy jest zdecydowane potwierdzenie szeregu przewidywań opartych na intuicji.

Udział głosów otrzymanych przez komunistów w wyborach do Dumy w 1999 r. w poszczególnych regionach był dodatnio skorelowany z regionalną stopą inflacji, oparciem na prywatnych działkach jako źródle konsumpcji, udziałem biednych, bezrobotnych, emerytów i niewykształconych osób w populacji danego regionu. Był on jednak negatywnie skorelowany z udziałem studentów wyższych uczelni, osób z wyższym wykształceniem, dochodami i wynagrodzeniem na 1 mieszkańca, obrotami detalicznymi na 1 mieszkańca, zyskami przedsiębiorstw, liczbą samochodów przypadających na 100 mieszkańców oraz poszczególnymi środkami działalności inwestycyjnej.

W przeciwieństwie do powyższego, udział głosów uzyskanych przez prawicową Unię Sił Prawicy był pozytywnie związany z udziałem studentów wyższych uczelni i osób z wyższym wykształceniem w populacji, dochodami i wynagrodzeniem na 1 mieszkańca, zyskami przedsiębiorstw, wielkością inwestycji na 1 mieszkańca, liczbą nowo zarejestrowanych przedsiębiorstw. Był negatywnie związany z inflacją i oparciem gospodarstw domowych na produkcji z prywatnych działek.

Przy możliwości ekstrapolacji takich związków na przyszłość mogą pojawić się przynajmniej dwa alternatywne scenariusze polityczne.

Ponury scenariusz „zaklętego kręgu” przewiduje niepowodzenie w osiągnięciu trwałego i zrównoważonego wzrostu i stałą recesję gospodarczą. Nasze regresje wskazują, że w takich warunkach komuniści utrzymają lub rozszerzą swoją bazę wyborczą z uwagą na spadek poziomu życia i ogólną zapaść działalności gospodarczej. To z kolei mogłoby dalej skomplikować wszelkie nowe starania o przeprowadzenie reform rynkowych.

Scenariusz „kręgu zwycięstwa” zakłada, że pierwsza fala reform wprowadzonych w ciągu nadchodzących miesięcy mogłaby pomóc w ustaleniu wzrostu gospodarczego na następne trzy lub cztery lata. Rozwijająca się gospodarka, wzrost zatrudnienia i wyższy poziom życia pomogłyby partiom prawicy w rozbudowie swojej bazy wyborczej, natomiast komuniści traciliby głosy szybciej. Taka zmiana polityczna ułatwiłaby reformy rynkowe w następnym cyklu politycznym rozpoczynającym się w 2003 r.

Wszystko co obecnie wiemy o warunkach politycznych i gospodarczych Rosji wskazuje, że scenariusz „zwycięskiego kręgu” ma większe szanse realizacji. W każdym razie naturalna zmiana pokoleń pomaga w stopniowym przekształcaniu społeczeństwa rosyjskiego w tym kierunku. Elektorat w podeszłym wieku, lojalny wobec partii komunistycznej, zmniejsza się liczebnie. Natomiast liczba studentów wyższych uczelni wzrosła o 50% w ostatniej dekadzie, podobnie jak liczba osób posiadających wyższe wykształcenie. Ten elektorat udzieli zdecydowanego poparcia reformie rynkowej.

Przypisy

^{1/} Kaufmann D., Kraaj A., Zoido-Lobaton P. Aggregating Governance Indicators, World Bank Policy Research Working Paper No 2195 (1999).

^{2/} Ministerstwo Kształcenia Ogólnego i Zawodowego Federacji Rosyjskiej.

^{3/} Расходы населения России на медицинские услуги и лекарства. Институт социальных исследований, М., 1999 (*Wydatki gospodarstw domowych na usługi zdrowotne i farmaceutyki w Rosji*). Instytut Studiów Socjologicznych, Moskwa, 1999.

* Autor jest pracownikiem w Carnegie Moscow Center of Carnegie Endowment for International Peace, b. wiceministrem pracy i spraw społecznych Rosji odpowiedzialnym za reformę emerytalną

ROSI BRAKUJE POTENCJAŁU WEWNĘTRZNEGO, WEWNĘTRZNEJ PRĘDKOŚCI

*Siergiej Aleksaszenko**

Sytuacja w gospodarce rosyjskiej jest w rzeczywistości bardziej interesująca i skomplikowana niż się wydaje. Wielu badaczy i analityków wpada w euforię, bo liczby obrazujące wzrost Rosji są wysokie, rosyjska gospodarka kwitnie, budżet Rosji osiąga wzrastające przychody, inflacja zmierza do tempa poniżej 1% miesięcznie, a kurs walutowy jest stabilny. Wydaje się, że wszystko w Rosji jest w porządku. Rosja zrestrukturyzowała główną część swego zadłużenia zagranicznego wobec Klubu Londyńskiego. Wybrała prezydenta, który jest stosunkowo młody, a w porównaniu do standardów rosyjskich – nawet bardzo młody. Wielu więc analityków uważa, że Rosja ma wszelkie szanse na szybki rozwój i twierdzi, że, być może, jesteśmy świadkami początku cudu gospodarczego. Część jednak analityków, do których i ja należę, ostrożnie ocenia optymistyczne prognozy i uważnie przypatruje się temu, co się dzieje, bo zna rzeczywiste powody obecnej dobrej koniunktury.

Latem 1998 r., kiedy rozpoczął się kryzys gospodarczy, byłem pomiędzy tymi, którzy decydowali o tym, co i jak powinno być zrobione i w jaki sposób rosyjskie władze powinny go zwalczać. Byliśmy mocno krytykowani za jednoczesny zbieg dewaluacji, niemożności spłaty zadłużenia i moratorium. Za to, że główną ideą naszych ówczesnych decyzji była próba utrzymania podstaw ogólnej stabilności gospodarki rosyjskiej. Jak pokazała historia, racja była po naszej stronie. Chociaż obecna sytuacja gospodarcza Rosji jest przede wszystkim wynikiem korzystnych dla naszego kraju cen na rynku światowym, to jednak w dużym stopniu jest także rezultatem decyzji z sierpnia 1998 roku.

Uogólniając, od stycznia 1999 do chwili obecnej, władze rosyjskie nawet nie usiłowały sformułować założeń

polityki gospodarczej. Głoszone pod koniec 1998 roku pomysły o rozwoju w kierunku wstecznym, powrotu do systemu quasi-radzieckiego bardzo szybko upadły. Na początku 1999 roku rząd rosyjski, na którego czele stał wówczas Primakow, nagle odmówił podejmowania jakichkolwiek kroków, odmówił także zaakceptowania wszelkich ogłoszonych wcześniej planów naprawy gospodarki. Ostatecznie, w kwietniu 1999 roku, rząd uzgodnił z MFW wytyczne dla polityki gospodarczej. Potem kolejne rządy (Primakowa, Stiepaszyna, Putina, Kasjanowa) faktycznie nie uczyniły nic. Nie miały miejsca żadne dobre decyzje ani rozwiązania, żadne widoczne zmiany w polityce gospodarczej. Generalizując, wszystko, co dzieje się w gospodarce rosyjskiej, nie wynika z programu radykalnej sanacji państwa, ale jest efektem samoistnych procesów.

1. Determinanty gospodarki

Dwoma dominującymi czynnikami poważnie wpływającymi na zjawiska gospodarcze w Rosji w roku 1999 i obecnie, są:

- 1) Bardzo ostra dewaluacja rubla (trzykrotna dewaluacja w kategoriach realnych) oraz, zwykły w takich warunkach, spadek importu rosyjskiego w roku 1999 o 43% w porównaniu z rokiem 1997, czyli prawie dwukrotnie;
- 2) Drastyczna zmiana cen światowych na rosyjski eksport, przy czym ich wzrost w ciągu 1999 roku i na początku bieżącego wynosił 30 i więcej procent, a to oznacza ostatecznie, że wielu rosyjskich eksporterów, głównie eksporterów surowców i pół-

produktów, odniosło poważne korzyści na skutek cen rynku światowego. Najważniejsza jest ropa, której ceny wzrosły z poziomu poniżej 10 dolarów za baryłkę w końcu roku 1998 do 30 dolarów za baryłkę w połowie lutego roku bieżącego.

Oczywiście, Rosja, jako główny eksporter ropy, poważnie na tym skorzystała, a oszacowania wskazują, że 1 dolar za baryłkę ropy w cenie światowej oznacza dodatkowy 1 miliard dolarów rocznie dla gospodarki rosyjskiej. Jest to miara rzeczywistego wpływu cen światowych na gospodarkę rosyjską, prawdziwa „holenderska choroba”.

Skutkiem tych dwóch czynników były niezwykle wysokie dodatnie saldo rachunku bieżącego i saldo handlowe. W 1999 roku nadwyżka na rachunku bieżącym Rosji wyniosła 25 miliardów dolarów, a nadwyżka handlowa około 33 miliardów dolarów. Jest to rekord historyczny, bo Rosja nigdy nie odniosła tak znakomych rezultatów w handlu zagranicznym. W ich wyniku udział eksportu netto w PKB wzrósł z 7% w roku 1997 do 16% w roku 1999. Dlatego też można powiedzieć, że główna część wzrostu ekonomicznego, statystycznego wzrostu zarówno PKB jak i produkcji przemysłowej, związana jest z handlem. Innym czynnikiem korzystnym dla rosyjskiego wzrostu gospodarczego było ożywienie w rosyjskim przemyśle samochodowym.

Dokonałiśmy analizy przyczyn recesji przemysłowej w Rosji w 1998 roku. Przeważał pogląd, z pozoru nie logiczny, że jej powodem był, o kwartał późniejszy, sierpniowy kryzys finansowy. Recesja przemysłowa rozpoczęła się bowiem na przełomie maja i czerwca, kiedy to odnotowano najbardziej ostry spadek produkcji, a jego intensywność była nawet większa niż w 1992 roku, po dezintegracji Związku Radzieckiego. Inną niespodzianką było równie szybkie ożywienie przemysłu. Szukaliśmy więc przedsiębiorstwa, które odniosło znaczne korzyści na skutek spadku, bo naszym zdaniem, tylko to mogło być czynnikiem, dla którego tendencja rosyjskiej produkcji przemysłowej ma kształt ostrej litery V. Najpierw spadek o 10% w ciągu 3 miesięcy, a następnie ożywienie również o 10% przez następne 3 miesiące. Przedsiębiorstwem tym okazała się firma AwtoWAZ, produkująca znane samochody Łada. W maju 1998 roku firma ta odnotowała radykalny spadek popytu na

swoje samochody, ponieważ ceny osiągnęły poziom równy cenom samochodów importowanych. Produkcja przedsiębiorstwa spadła o 25% w ciągu dwóch miesięcy. W maju i czerwcu 1998 roku AwtoWAZ czterokrotnie zredukował tygodniowy czas pracy. Pamiętajmy, że rosyjski przemysł samochodowy stanowi około jednej trzeciej przemysłu budowy maszyn, a ten z kolei jedną trzecią łącznej produkcji przemysłowej. W efekcie, zjawiska w AwtoWAZ spowodowały radykalny spadek, o około 10%, łącznej produkcji przemysłowej w Rosji. Jest całkiem jasne, że po dewaluacji samochody rosyjskie stały się ponownie tańsze w przeliczeniu dolarowym i bardziej konkurencyjne na rynku krajowym. W bardzo krótkim czasie, mniej niż sześć miesięcy, AwtoWAZ powrócił do poprzedniego poziomu produkcji, a do góry poszły także wszystkie inne liczby dotyczące produkcji przemysłowej. Wyjaśnia to wiele z wydarzeń w przemyśle.

Korzystne zjawiska w handlu zagranicznym i ożywienie w przemyśle samochodowym przyniosły ostatecznie skutek w postaci bardzo wysokich liczb opisujących wzrost przemysłowy, przy czym pamiętajmy o efekcie statystycznym polegającym na tym, iż baza statystyczna za rok 1998 była niska, a rezultaty za rok 1999 były bardzo wysokie. Wskaźniki za pierwsze półrocze 1999 roku były niezwykle: w granicach, 11%, 12%, 15% w porównaniu do roku poprzedniego.

2. Gospodarka rosyjska w 2000 r.

W roku bieżącym rosyjski wzrost gospodarczy będzie trwał i chociaż prognozy oficjalne oraz większość prognoz z końca poprzedniego roku i początku bieżącego przewidyują 1-, 2-procentowy wzrost, sądzimy, że będzie on wyższy i może przekroczyć nawet 5%. Dominującym czynnikiem wzrostu będą ceny rynku światowego. Ropa naftowa drożeje i w roku bieżącym, przy czym istnieje znany efekt statystyczny mówiący, iż rosyjskie ceny eksportowe mają około trzech miesięcy opóźnienia w stosunku do cen „spot”. Dlatego też Rosja będzie odnosiła korzyści ze wzrostu cen do połowy roku bieżącego. Ceny gazu są z kolei opóźnione w stosunku do cen ropy o 9 mie-

sięcy, dlatego też zaczęły one rosnać dopiero w grudniu. Łącznie przynosi to efekt w postaci trwającego zwiększania się rosyjskiego salda handlowego i zwiększenia udziału eksportu netto w PKB. Szacujemy, że w oparciu przede wszystkim o ten czynnik, rosyjski PKB może wzrosnąć o 4%, a rosyjska produkcja przemysłowa może wzrosnąć o ponad 5% w roku bieżącym.

Oczywiście, ceny światowe nie są czynnikiem stałym. Jeśli przyjrzymy się strukturze rosyjskiego handlu zagranicznego, zobaczymy, że w eksporcie rosyjskim nie pojawiły się żadne nowe wyroby – Rosja w dalszym ciągu sprzedaje głównie ropę, gaz, metale, drewno i pulpę. Udział przemysłu budowy maszyn maleje, maleje również udział przemysłu lekkiego. Oznacza to, że Rosja w dalszym ciągu stoi przed problemem niskiej konkurencyjności swoich towarów, przede wszystkim na rynkach międzynarodowych, ale również na rynku krajowym. Liczne przedsiębiorstwa odniosły korzyści na skutek dewaluacji rubla. Przykładem są browary, które w 1999 roku miały 20-procentowy wzrost w kategoriach realnych, ale przykłady takie są nieistotne i statystycznie nie odgrywają one poważniejszej roli. Jeśli odejmiemy efekt handlu zagranicznego i efekt przemysłu samochodowego, pozostała część przemysłu odnotowała w 1999 roku wzrost ujemny i praktycznie zerowy na początku bieżącego roku. Oznacza to, że Rosja wciąż nie ma potencjału wewnętrznego, wewnętrznej prędkości rozwojowej, dlatego ciągle nie jestem przekonany o dalszym wzroście gospodarczym.

Budżet federalny mocno poprawił swą pozycję. W miejsce wysokiego deficytu budżetowego z lat 1997 – 1998, w pierwszym kwartale 2000 roku, rosyjski budżet wykazuje nadwyżkę ogólną, aczkolwiek nie nadwyżkę pierwotną, co oznacza, że wydatki łączne są mniejsze od łącznych przychodów. Przyglądając się ponownie statystykom widzimy, że budżet Rosji poprawił ściągalność podatków, która w ostatnich pięciu, sześciu latach była na bardzo niskim poziomie. Z różnych powodów przychody budżetu federalnego szybko rosły i w każdym miesiącu Ministerstwo Finansów, agencje poboru podatków i inne ministerstwa donoszą, iż przychody są o 15, 20, 25% wyższe w porównaniu do planowanych. Jednakże patrząc na stronę wydatków widać, iż

nie są one w pełni sfinansowane. Wydatki pierwszego kwartału były sfinansowane w 85 – 87%, a to oznacza, iż posiadając wielkie przychody budżet Rosji nie jest w stanie wywiązać się ze zobowiązań, a więc zaległości budżetowe rosły.

Głównym problemem – i znowu nie jest to niespodzianką – jest fakt, iż po ogłoszeniu niemożliwości spłaty zadłużenia wewnętrznego i zewnętrznego Rosja nie ma dostępu do rynków finansowych, tak krajowych jak i zagranicznych, a więc nie jest w stanie zaciągnąć pożyczek na finansowanie deficytu. Rosja nie wypełnia programu MFW i nie jest w stanie pożyczać od MFW i Banku Światowego. Oznacza to, że Rosja nie ma źródeł finansowania i w rezultacie budżet Rosji jest zobowiązany utrzymywać nadwyżkę ogólną, a to oznacza że taka nadwyżka nie jest rezultatem dobrego stanu finansów publicznych, ale wynika z ogólnej sytuacji gospodarczej.

Ciążar zadłużenia zagranicznego jest bardzo duży. Obliczyliśmy, że jeśli Rosja zrestrukturyzuje dług wobec Klubu Paryskiego i jeśli prognozy gospodarcze będą stosunkowo dobre – wzrost gospodarczy wyniesie 4% rocznie, aprecjacja rubla 7 – 8% rocznie, a przychody budżetowe będą stale wzrastać – Rosja spełni kryteria Maastricht (wskaźnik zadłużenia do PKB na poziomie 60%) dopiero w roku 2005. Jakielwiek pogorszenie prognoz oznacza, że Rosja może nie osiągnąć tego kryterium w następnych latach. Ale ten wskaźnik nie jest najważniejszym kryterium. Poważniejszym problemem dla budżetu niż wskaźnik zadłużenia w stosunku do PKB jest fakt, że koszty oprocentowania oraz spłaty kapitału podstawowego stanowią bardzo dużą część przychodów budżetu. W 1998 roku i w pierwszej połowie 1999 roku wydatki te przekraczały 50% łącznych wydatków. Nawet obecnie, gdy budżet jest stosunkowo silny, koszty obsługi zadłużenia przekraczają 30% łącznych przychodów budżetowych.

W 1999 roku Ministerstwo Finansów nie było w stanie sfinansować wydatków budżetowych bez pożyczek z banku centralnego, którego kredyty przekroczyły 3% PKB. W bieżącym roku budżetowym Ministerstwu Finansów zezwolono na pożyczki z banku centralnego na poziomie 1% PKB, Oznacza to, że budżet nie jest je-

szcze zrównoważony, a dojście do tej równowagi będzie problemem w najbliższych latach.

Mimo dobrych wyników w handlu zagranicznym i nadwyżki na rachunku bieżącym, Rosja nie odniosła wielkich korzyści ze zmian w swym bilansie płatności. Rezerwy walutowe banku centralnego w rzeczywistości nie zmieniły się w ciągu roku i – jeśli zmniejszymy 25 miliardów dolarów nadwyżki na rachunku bieżącym o 5 miliardów dolarów spłaty długu – oznacza to, że w ubiegłym roku 20 miliardów dolarów kapitału wypłynęło z Rosji. Nie chcę tu dyskutować czy było to legalne czy nielegalne, miało charakter kryminalny czy było tylko podejrzane; rezultat finalny jest taki, że Rosja inwestuje ogromne sumy pieniędzy w gospodarkę reszty świata. Napływ inwestycji zagranicznych do Rosji wyniósł w 1999 roku mniej niż 2 miliardy dolarów. Jest to jeden z najbardziej zasadniczych problemów stojących przed Rosją w nadchodzących latach: nieatrakcyjny klimat inwestycyjny. Nie tylko inwestorzy zagraniczni nie chcą przyjeżdżać i inwestować swych pieniędzy, ale nawet inwestorzy rosyjscy wolą „zatrudniać” swe pieniądze w innych krajach świata.

Prowadzimy w Rosji wielkie dyskusje związane z tym zagadnieniem, ale krótko chciałbym wspomnieć o trzech głównych „filarach” tego nieatrakcyjnego klimatu inwestycyjnego. Po pierwsze – niezwykle wysokie obciążenie podatkowe, po drugie – presja biurokratyczna na działalność gospodarczą, a po trzecie – zamknięty charakter gospodarki. Do chwili obecnej szeroko rozpowszechnionym poglądem w Rosji, pomiędzy rosyjskimi ekonomistami, pomiędzy przedstawicielami rządu jest pogląd, iż gospodarka rosyjska jest zbyt wielka, oraz że posiada ogromny potencjał intelektualny i technologiczny, w związku z czym może rozwijać się na swej własnej bazie. Według mnie, pogląd taki jest błędny.

Rosja dokonała ostatniej renowacji technologicznej w późnych latach siedemdziesiątych i na początku osiemdziesiątych. Oznacza to, że w nadchodzących dziesięciu latach wyposażenie technologiczne stanie się zbyt stare i nie będzie w stanie wytworzyć żadnych konkurencyjnych produktów. Bez otwarcia gospodarki, bez przyciągnięcia inwestorów zagranicznych, bez umożliwienia podmiotom zagranicznym włączenia przedsię-

biorstw rosyjskich w łańcuchy technologiczne istniejące na świecie, Rosja nie będzie w stanie produkować konkurencyjnych wyrobów i ograniczy swój potencjał gospodarczy i eksportowy tylko do surowców.

O przyszłym rozwoju Rosji niewątpliwie zadecyduje polityka W. Putin, który został wybrany na nowego prezydenta Rosji, jest osobą bardzo młodą w porównaniu do standardów rosyjskich i być może jest to jego jedyna zaleta, a przynajmniej zaleta znana. Oczywiście nie będzie on proponował odwrotu, nie będzie próbował uwstecznienia polityki gospodarczej w stylu radzieckim. Ale patrząc na rzeczywiste decyzje jego gabinetu, analizując jego politykę ekonomiczną, zauważyć można, że zrobiono niewiele, a z tego co zrobiono wiele elementów jest podejrzanych.

Na początku stycznia, po nominowaniu W. Putina na tymczasowego prezydenta, poparł on publicznie pomysł obowiązkowej wymiany 100% walut zagranicznych, czego nie można traktować jako pomysłu pozytywnego. Później rząd przedstawił Dumie pewną liczbę projektów legislacyjnych, zorientowanych na walkę z wpływem kapitału, gdzie jedną z pozycji jest pełna rejestracja przez państwo wszystkich kontraktów w handlu zagranicznym. Projekt ten został poparty przez największą frakcję parlamentu Rosji, wspierającą rząd, i przyjęty w pierwszym czytaniu.

Tak wygląda obecna sytuacja. Zbyt wcześnie jest oczywiście, na ocenę rosyjskiej polityki gospodarczej w nadchodzących latach, ponieważ należy poczekać do czasu sformowania nowego rządu Rosji; co będzie miało miejsce zapewne w połowie roku. Ale wszystkie spekulacje, które możemy obecnie spotkać w rosyjskich mediach na temat prawdopodobnego składu rządu wskazują, że będzie on bardzo podobny do bieżącego: bez żadnych wyjątkowych postaci, bez ideologa gospodarczego. Bardzo prawdopodobne, że nowy rząd utrzyma kontrolę nad obecną pozytywną sytuacją, ale, jak się wydaje nie będzie w stanie promować żadnych radykalnych lub widocznych reform w nadchodzących miesiącach.

*/ Autor jest dyrektorem Development Center, b. I zastępcą prezesa Banku Centralnego Rosji i wiceministerem finansów

ZESZYTY BRE BANK-CASE

- 1 Absorpcja kredytów i pomocy zagranicznej w Polsce w latach 1989-1992
- 2 Absorpcja zagranicznych kredytów inwestycyjnych w Polsce z perspektywy pożyczkodawców i pożyczkobiorców
- 3 Rozliczenia dewizowe z Rosją i innymi republikami b. ZSRR. Stan obecny i perspektywy
- 4 Rynkowe mechanizmy racjonalizacji użytkowania energii
- 5 Restrukturyzacja finansowa polskich przedsiębiorstw i banków
- 6 Sposoby finansowania inwestycji w telekomunikacji
- 7 Informacje o bankach. Możliwości zastosowania ratingu
- 8 Gospodarka Polski w latach 1990 – 92. Pomiary a rzeczywistość
- 9 Restrukturyzacja finansowa przedsiębiorstw i banków
- 10 Wycena ryzyka finansowego
- 11 Majątek trwały jako zabezpieczenie kredytowe
- 12 Polska droga restrukturyzacji złych kredytów
- 13 Prywatyzacja sektora bankowego w Polsce - stan obecny i perspektywy
- 14 Etyka biznesu
- 15 Perspektywy bankowości inwestycyjnej w Polsce
- 16 Restrukturyzacja finansowa przedsiębiorstw i portfeli trudnych kredytów banków komercyjnych (podsumowanie skutków ustawy o restrukturyzacji)
- 17 Fundusze inwestycyjne jako instrument kreowania rynku finansowego w Polsce
- 18 Dług publiczny
- 19 Papiery wartościowe i derywaty. Procesy sekurytyzacji
- 20 Obrót wierzytelnościami
- 21 Rynek finansowy i kapitałowy w Polsce a regulacje Unii Europejskiej
- 22 Nadzór właścicielski i nadzór bankowy
- 23 Sanacja banków
- 24 Banki zagraniczne w Polsce a konkurencja w sektorze finansowym
- 25 Finansowanie projektów ekologicznych
- 26 Instrumenty dłużne na polskim rynku
- 27 Obligacje gmin
- 28 Sposoby zabezpieczania się przed ryzykiem niewypłacalności kontrahentów
Wydanie specjalne Jak dokończyć prywatyzację banków w Polsce
- 29 Jak rozwiązać problem finansowania budownictwa mieszkaniowego
- 30 Scenariusze rozwoju sektora bankowego w Polsce
- 31 Mieszkalnictwo jako problem lokalny
- 32 Doświadczenia w restrukturyzacji i prywatyzacji przedsiębiorstw w krajach Europy Środkowej
- 33 (nie ukazał się)
- 34 Rynek inwestycji energooszczędnych
- 35 Globalizacja rynków finansowych
- 36 Kryzysy na rynkach finansowych – skutki dla gospodarki polskiej
- 37 Przygotowanie polskiego systemu bankowego do liberalizacji rynków kapitałowych
- 38 Docelowy model bankowości spółdzielczej
- 39 Czy komercyjna instytucja finansowa może skutecznie realizować politykę gospodarczą państwa?
- 40 Perspektywy gospodarki światowej i polskiej po kryzysie rosyjskim
- 41 Jaka reforma podatkowa jest potrzebna dla szybkiego wzrostu gospodarczego?
- 42 Fundusze inwestycyjne na polskim rynku – znaczenie i tendencje rozwoju
- 43 Strategia walki z korupcją – teoria i praktyka
- 44 Kiedy koniec złotego?
- 45 Fuzje i przejęcia bankowe
- 46 Budżet 2000
- 47 Perspektywy gospodarki rosyjskiej po kryzysie i wyborach